«УТВЕРЖДАЮ»
Директор Муниципального бюджетного общеобразовательного учреждения «Средняя общеобразовательная школа № 120 с углубленным изучением отдельных предметов» Московского района г. Казани
О.А.Хасанова

Обсуждена на заседании
педагогического совета школы
Протокол № 1 от «29» августа 2018г.
Введен в действие приказом
№ 180 от «29» августа 2018г.

Изменения и дополнения в образовательную программу среднего общего образования (ОП СОО) по ФК ГОС

Нормативную правовую основу изменений и дополнений составляют следующие документы:

- Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» (ред. от 03.08.2018 №329-ФЗ);
- Закон Российской Федерации от 25 октября 1991 г. № 1807-1 «О языках народов Российской Федерации» (ред. от 12.03.2014 №29-ФЗ);
- Приказ Минобразования России от 05.03.2004 №1089 "Об утверждении федерального компонента государственных образовательных стандартов начального общего, основного общего и среднего (полного) общего образования" (ред. от 07.06.2017 №506)

В МБОУ " Школа № 120" Московского района г. Казани изучение предметов "Родной язык" и "Родная литература" реализуется с учетом мнения родителей (законных представителей) несовершеннолетних учащихся (в части выбора родного языка).

Предметы «Родной язык» и «Родная литература» изучаются в количестве 2 часа в неделю по 1 часу предмет.

В целях реализации требований ФЗ "Об образовании в Российской Федерации", государственных образовательных стандартов:

- из разделов 1, 2, 3 ОП СОО исключить сведения, касающиеся изучения татарского языка и татарской литературы;
- в разделы 1, 2, 3 ОП СОО внести следующие дополнения в части, касающиеся изучения родного языка и родной литературы:

1. Целевой раздел.
1.1 Пояснительная записка

Родной язык/Государственный язык республики Российской Федерации:

1) понимание статуса и значения государственного языка республики Российской Федерации, формирование мотивации к изучению государственного языка республики Российской Федерации: понимать значение государственного языка республики Российской Федерации для межнационального общения, освоения культуры и традиций народов республики Российской Федерации; понимать необходимость овладения

государственным языком республики Российской Федерации; проявлять интерес и желание к его изучению как к важнейшей духовно-нравственной ценности народа;

2) формирование первоначальных знаний о фонетике, лексике, грамматике, орфографии и пунктуации изучаемого языка, а также умений применять полученные знания в речевой деятельности: различать на слух и произносить звуки и слова изучаемого языка в соответствии с языковой нормой, без фонетических ошибок; употреблять в речи лексику, усвоенную в пределах изучаемого коммуникативно-речевого материала; группировать лексику изучаемого языка по тематическому принципу; строить небольшие по объему устные высказывания с использованием усвоенной лексики и языковых знаний; участвовать в речевом общении, используя изученные формулы речевого этикета;

3) формирование и развитие всех видов речевой деятельности на изучаемом языке:

аудирование (слушание): понимать на слух речь, звучащую из различных источников (учителя, одноклассников, телевизионных и радиопередач и др.);

говорение: воспроизводить речевые образцы, участвовать в диалогах на бытовые, учебные темы, в обсуждении прослушанных или прочитанных текстов; декламировать стихи;

чтение: читать вслух небольшие тексты, построенные на изученном языковом материале;

письмо: воспроизводить речевые образцы, списывать текст и выписывать из него слова, словосочетания, предложения в соответствии с решаемой учебной задачей; выполнять небольшие письменные работы и творческие задания.

4) усвоение элементарных сведений о языке как носителе культуры народа: составлять небольшие рассказы по заданной теме на изучаемом языке; представлять родной край как часть России на изучаемом языке в различных ситуациях общения.

Родной язык:

1) понимание роли языка как основного средства человеческого общения; осознание роли языка как одну из главных духовно-нравственных ценностей народа; понимание значения родного языка для освоения и укрепления культуры и традиций своего народа; понимание необходимости овладения родным языком; проявление познавательного интереса к родному языку и желание его изучать;

2) формирование первоначальных представлений о единстве и многообразии языкового и культурного пространства Российской Федерации, о месте родного языка среди других языков народов России: понимать, что родной край есть часть России, составлять высказывания о малой Родине, приводить примеры традиций и обычаев, объединяющих народы России; составлять небольшие рассказы о взаимосвязях языков, культур и истории народов России; осознавать роль родного языка как носителя народной культуры, средства ее познания, освоения морально-этических норм, принятых в российском обществе; понимать эстетическую ценность родного языка, стремиться к овладению выразительными средствами, свойственными родному языку;

3) освоение первоначальных знаний о родном языке как системе, о его нормах, специфике, закономерностях его функционирования: владеть основными орфоэпическими и лексическими нормами родного языка; применять на практике правила словообразования и словоизменения, построения словосочетаний и предложений (простых и сложных);

4) формирование и развитие видов речевой деятельности на родном языке (слушание (аудирование), говорение, чтение, письмо):

слушание (аудирование) и говорение: понимать на слух речь, звучащую из различных источников (учитель, одноклассники, телевизионные и радиопередачи и др.); определять тему и главную мысль прослушанного высказывания (текста); различать на слух интонации звучащей речи (радость, удивление, грусть, сочувствие и др.); участвовать в

диалогах на бытовые, учебные темы, обсуждать поставленные вопросы, прослушанные высказывания; формулировать вопросы, отвечать на вопросы в соответствии с темой диалога; применять в диалогической речи формулы речевого этикета, правила речевого поведения в различных учебных и жизненных ситуациях (понимать цель общения, проявлять желание слушать собеседников, учитывать мнение участников); решать учебные задачи с использованием активного и потенциального словарного запаса; рассказывать устно о себе (внешность, интересы, любимые занятия), о своей семье (традиции, совместные занятия); описывать предмет (название, качества, назначение); уместно употреблять в устной речи пословицы, поговорки родного народа, использовать изобразительные и выразительные средства родного языка (эпитеты, сравнения, олицетворения); составлять небольшие высказывания для публичного выступления с использованием небольших презентаций;

чтение и письмо: читать вслух небольшие тексты разного вида (фольклорный, художественный, научно-познавательный, справочный) в индивидуальном темпе, позволяющем понять содержание и смысл прочитанного; составлять план текста (с помощью и самостоятельно); пересказывать текст в соответствии с учебной задачей (подробно и кратко); списывать текст и выписывать из него слова, словосочетания, предложения в соответствии с решаемой учебной задачей; строить связные высказывания в письменной форме на различные темы; выполнять небольшие творческие задания (дополнение и распространение предложения текста/изложения).

Родная литература:

1) понимание места и роли литературы на изучаемом языке в едином культурном пространстве Российской Федерации, среди литератур народов Российской Федерации, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурных, нравственных, эстетических ценностей: воспринимать художественную литературу как особый вид искусства (искусство слова); соотносить произведения словесного творчества с произведениями других видов искусств (живопись, музыка, фотография, кино); иметь первоначальные представления о взаимодействии, взаимовлиянии литератур разных народов, о роли фольклора и художественной литературы родного народа в создании культурного, морально-этического и эстетического пространства республики Российской Федерации; находить общее и особенное при сравнении художественных произведений народов Российской Федерации, народов мира;

2) освоение смыслового чтения; понимание смысла и значения элементарных понятий теории литературы: владеть техникой смыслового чтения вслух (правильным плавным чтением со скоростью, позволяющей понимать смысл прочитанного, адекватно воспринимать чтение слушателями); владеть техникой смыслового чтения про себя - понимание смысла и основного содержания прочитанного, оценка информации, контроль за полнотой восприятия и правильной интерпретацией текста; различать жанры фольклорных произведений (малые фольклорные жанры, сказки, легенды, мифы); понимать основной смысл и назначение фольклорных произведений своего народа (порадовать, поучить, использовать для игры), приводить примеры потешек, сказок, загадок, колыбельных песен и др. своего народа (других народов); сравнивать произведения фольклора в близкородственных языках (тема, главная мысль, герои); сопоставлять названия произведения с его темой (о природе, истории, детях, о добре и зле и т.д.); различать жанры небольших художественных произведений детской литературы своего народа (других народов) - стихотворение, рассказ, басня; анализировать прочитанное литературное произведение: определять тему, главную мысль, последовательность действия, средства художественной выразительности; отвечать на вопросы по содержанию текста; находить в тексте изобразительные и выразительные средства родного языка (эпитеты, сравнения, олицетворения);

3) приобщение к восприятию и осмыслению информации, представленной в текстах; формирование читательского интереса и эстетического вкуса обучающихся: определять цели чтения различных текстов (художественных, научно-популярных, справочных); удовлетворение читательского интереса, поиск информации, расширение кругозора; использовать разные виды чтения (ознакомительное, изучающее, выборочное, поисковое) для решения учебных и практических задач; ставить вопросы к тексту, составлять план для его пересказа, для написания изложений; проявлять интерес к самостоятельному чтению, формулировать свои читательские ожидания, ориентируясь на имя автора, жанр произведения, иллюстрации к книге; читать произведения фольклора по ролям, участвовать в их драматизации; участвовать в дискуссиях со сверстниками на литературные темы, приводить доказательства своей точки зрения; выполнять творческие работы на фольклорном материале (продолжение сказки, сочинение загадки, пересказ с изменением действующего лица).

1.2 Планируемые результаты освоения обучающимися основной образовательной программы

Изучение предметной области «Родной язык и родная литература» должно обеспечивать:

- воспитание ценностного отношения к родному языку и литературе на родном языке как хранителю культуры, включение в культурно-языковое поле своего народа;
- приобщение к литературному наследию своего народа;
- формирование причастности к свершениям и традициям своего народа;
- осознание исторической преемственности поколений, своей ответственности за сохранение культуры народа;
- обогащение активного и потенциального словарного запаса, развитие у обучающихся культуры владения родным языком во всей полноте его функциональных возможностей в соответствии с нормами устной и письменной речи, правилами речевого этикета;
- получение знаний о родном языке как системе и как развивающемся явлении, о его уровнях и единицах, о закономерностях его функционирования, освоение базовых понятий лингвистики, формирование аналитических умений в отношении языковых единиц и текстов разных функционально-смысловых типов и жанров.

Родной язык

Речь

Речь. Речевая ситуация. Устная и письменная речь. Диалогическая и монологическая речь.

Выделение особенностей устной и письменной речи. Анализ отдельных примеров, относящихся к различным видам речи. Умение выделить цели коммуникации с учетом различных речевых ситуаций.

Речевая деятельность

Различные виды и культура речевой деятельности: чтение, аудирование, говорение и письмо.

Усвоение различных видов речевой деятельности. Умение определить основную и дополнительную информацию, содержащуюся в тексте.

Использование полученных из разных источников знаний на практике. Письменное общее (выборочное или краткое) изложение содержания прослушанного или прочитанного текста.

Составление монологических и диалогических текстов, систематизация выбранного материала в соответствии с обозначенной темой.

Текст

Понятие о тексте, его основные признаки (деление на значимые взаимосвязанные части).

Тема, идея и микротема текста.

Средства связи отдельных предложений и частей текста. Абзац как средство достижения композиционно-стилистической целостности текста.

Функционально-семантические типы речи: описание, суждение, осмысление. Структура текста. Составление плана и тезиса как средства обработки текста.

Анализ текста с учетом его тематики, основной идеи и структуры. Деление текста на семантические части и составление его плана. Создание текстов, различных по жанру и стилям с соблюдением соответствующих норм (последовательность, взаимосвязь частей, соответствие выбранной теме). Оценка, исправление устной и письменной речи

Родная (русская) литература

Выпускник научится:

· проявлять готовность к самообразованию.

· выбирать путь анализа произведения, адекватный жанрово-родовой природе художественного текста;

· дифференцировать элементы поэтики художественного текста, видеть их художественную и смысловую функцию;

· сопоставлять «чужие» тексты интерпретирующего характера, аргументированно оценивать их;- оценивать интерпретацию художественного текста, созданную средствами других искусств;- создавать собственную интерпретацию изученного текста средствами других искусств;- сопоставлять произведения русской и мировой литературы самостоятельно (или под руководством учителя), определяя линии сопоставления, выбирая аспект для сопоставительного анализа;

· понимать ценность жизни во всех её проявлениях и необходимости ответственного, бережного отношения к ней;

· оценивать собственную учебную деятельность: свои достижения, самостоятельность, инициативу, ответственность, причины неудач;

· определять гуманистические, демократические и традиционные ценности многонационального российского общества;

· определять необходимость ответственности и долга перед Родиной;

· осознавать значение семьи в жизни человека и общества, принимать ценности семейной жизни, уважительно и заботливо относиться к ленам своей семьи;

· основам прогнозирования;

· отображать в речи содержание совершаемых действий в форме громкой социализированной и внутренней речи.

· проводить аналогии между изучаемым материалом и собственным опытом; использовать знаково-символические средства, в т.ч. схемы (включая концептуальные) для решения учебных задач.

· устанавливать причинно-следственные связи в изучаемом круге явлений;

· понимать структуру построения рассуждения как связь простых суждений об объекте (явлении);

· обобщать (самостоятельно выделять ряд или класс объектов);

· подводить анализируемые объекты (явления) под понятия разного уровня обобщения (например: предложение, главные члены предложения, второстепенные члены; подлежащее, сказуемое);
· осуществлять выбор наиболее эффективных способов решения учебных задач в зависимости от конкретных условий;
· осуществлять синтез как составление целого из частей, самостоятельно достраивая и восполняя недостающие компоненты;
· в совместной деятельности четко формулировать цели группы и позволить её участникам проявлять собственную энергию для достижения этих целей;
· прилагать волевые усилия и преодолевать трудности и препятствия на пути достижения целей;
· устраивать эффективные групповые обсуждения и обеспечить обмен знаниями между членами группы для принятия эффективных совместных решений;
· осуществлять расширенный поиск информации в соответствии с заданиями учителя с использованием ресурсов библиотек и сети Интернет;
· осознанно и произвольно строить сообщения в устной и письменной форме;
· строить логическое рассуждение, включающее установление причинно-следственных связей;
· осознанно воспринимать художественное произведение в единстве формы и содержания; адекватно понимать художественный текст и давать его смысловой анализ; интерпретировать прочитанное, устанавливать поле читательских ассоциаций, отбирать произведения для чтения;
· воспринимать художественный текст как произведение искусства, послание автора читателю, современнику и потомку;
· определять для себя актуальную и перспективную цели чтения художественной литературы; выбирать произведения для самостоятельного чтения;
· владеть основными способами обработки информации и презентации.

Выпускник получит возможность научиться:
· развить эстетическое сознание через освоение художественного наследия народов России и мира через творческую деятельность эстетического характера;
· произвольно и осознанно владеть общими приемами решения учебных задач;
· выявлять и интерпретировать авторскую позицию, определяя своё к ней отношение, и на этой основе формировать собственные ценностные ориентации;
· определять актуальность произведений для читателей разных поколений и вступать в диалог с другими читателями;
· анализировать и истолковывать произведения разной жанровой природы, аргументировано формулируя своё отношение к прочитанному;
· создавать собственный текст аналитического и интерпретирующего характера;
· сопоставлять произведение словесного искусства и его воплощение в других искусствах;
· выбирать путь анализа произведения, адекватный жанрово-родовой природе художественного текста;
· дифференцировать элементы поэтики художественного текста, видеть их художественную и смысловую функцию;

· вести самостоятельную проектно-исследовательскую деятельность и оформлять результаты в разных форматах (работа исследовательского характера, реферат).

Родной (татарский) язык и Родная (татарская) литература.

Планлаштырылган нәтиҗәләр

1. Тел белеме бүлекләренә карата мәгълуматлылык булдыру

Фонетика һәм орфоэпия:

· Татар телендәге сузык һәм тартык авазларның акустик-артикуляцион узгәрешләрен белү. Сингармонизм законын, рәт гармониясен һәм ирен гармониясен белү. Авазларны дөрес әйтү.

· Сүз басымы белән логик басымны дөрес кую. Сөйләмдә дөрес интонация куллану.

· Сүзләргә фонетик анализ ясау.

· Сүзләргә транскрипция ясау.

· Аваз һәм хәреф төшенчәләрен аеру. Алфавитны яттан белү. Татар те ленең язу тарихын, орфографик принципларын үзләштерү.

Лексикология һәм фразеология:

· Татар теленең сүз байлыгын барлау, аңа характеристика бирү.

· Сүзләрнең һәм фразеологик әйтелмәләрнең лексик мәгънәләрен аңлату, аларга синоним һәм антонимнар табу.

· Аңлатмалы, энциклопедик, этимологик, тәрҗемәле сүзлекләр белән эшләү.

Стилистика:

· Телебездә кулланыла торган стильләрне, аларнын үзенчәлекләрен белү.

· Төрле стильдәге текстларны аера белү. Стиль хаталарын төзәтү буенча эшләү.

Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы:

· Татар теленең ялганмалы (агглютинатив) табигатен аңлау. Сузләрнең мәгънәле кисәкләрен билгели белү. Тамыр, нигез һәм кушымчаларга анлатма бирү.

· Сүзләрне төзелеше һәм ясалышы буенча тикшерү.

Морфология:

· Сүзләрне төркемләү, сүз төркемнәренең үзенчәлекләрен билгеләү, аларның лексик-грамматик, морфологик һәм синтаксик билгеләрен аңлау.

· Өйрәнелгән сүз теркемнәренең морфологик билгеләрен күзаллау. Татар телендә исемләшә торган сүз төркемнәрен барлау.

· Сүз төркемнәренә морфологик анализ ясау.

· Сүзләрнең төрле ысул белән ясалуларын белү.

Синтаксис нәм пунктуация:

· Өйрәнә торган синтаксик берәмлекләрне аңлау.

· Җөмләләрне сүзтезмәләргә таркату. Иярүче һәм ияртүче сузләрне билгеләү, аларны бәйләүче тел чараларын табу.

· Сүзтезмә белән җөмләнең бер-берсеннән аермасын таный белу.

· Җөмләнең әйтү максаты ягыннан төрен, интонация, логик басым һәм сүз тәртибен белү.

· Гади жөмлә төрләрен билгеләү.

· Җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләрен табып, аларның кайсы сүз төркемнәре белән белдерелүен күрсәтү.

· Гади һәм кушма жөмләләрне аера белү.

· Җөмләдә тиңдәш кисәкләрне, кереш һәм эндәш сүзләрне табу.

· Җөмләнең аерымланган кисәкләрен билгеләү.

· Туры һәм кыек сөйләмнең үзенчәлекләрен аңлау.

· Тыныш билгеләрен куюны аңлату.

· Җөмлә ахырында, аерымлаган кисәкләр янында, тиңдәш кисәкләр, эндәш һәм кереш сүзләр янында тыныш билгеләре кую.
· Ия белән хәбәр янында сызык кую очракларын белү.
· Тезмә һәм иярченле кушма жемләләрдә тыныш билгеләрен кую.
· Диалог һәм туры сөйләм янында тыныш билгеләрен кую.

2. Сөйләм эшчәнлегенә карата мәгълүматлылык булдыру

1. Телдән һәм язма сөйләмдә:
· репродуктив сөйләм: укылган яки тыңланган текстның эчтәлеген сейләү яки язу;
· продуктив сөйләм — бирелгән тема буенча тиешле әдәби нормаларга жавап бирә торган һәм эзлекле итеп оештырылган сөйләм.
2. Төрле стильдәге текстларны анлы, йөгерек, дерес һәм сәнгатьле итеп уку.
3. Төрле эш кәгазьләрен яза белү.
4. Караган фильмга яки спектакльгә, укыган китапка бәяләмә язу.
5. Төрле китапларга аннотаңия язу.
6. Программа буенча өйрәнелгән әдәби әсәр геройларына телдән яки язмача характеристика бирү.
7. Газета-журналларга мәкаләләр язу.
8. Тезислар, рефератлар, докладлар язу, презентацияләр яклау.

Планлаштырылган нәтиҗәләр

Укучылар ел дәвамында программада бирелгән әсәрләрдән өзекләрне үзләштерергә, алар турында үз фикерләрен әйтергә , әавторлары турында мәгълүматлы булырга, әдәби–теоретик төшенчәләрне аңлата һәм куллана белергә тиеш. Татар әдәбияты әсәрләре аша укучылар татар халкының тарихы, рухи казанышлары, тормыш-яшәеш үзенчәлекләре белән танышалар, телдән һәм язмача аралашу күнекмәләрен, осталыкларын камилләштерәләр, фикер эшчәнлеген үстерәләр. Әхлакый сыйфатлар тәрбияли алырдай әсәрләр аша укучыларның дөньяга карашы формалаша, аларда уңай сыйфатлар булдырыла, әдәбиятка кызыксынулары арта. Шулай ук прагматик текстлар: рецептлар, радио һәм телевидение программалары, белдерүләр, реклама үрнәкләре, шәхси һәм рәсми хатлар, эш кәгазьләре, котлаулар белән танышу күз алдында тотыла.Татар халкының сәнгате, тарихы, мәгърифәт үсешен чагылдырган мәгълүмәти материаллар, вакытлы матбугат язмалары белән танышу, алар белән эшләү алымнары булдыру максат итеп куела.

Укучылар өйрәнергә **мөмкинлек алачак:**

“Югары белем”, “Татарстанның фәнни казанышлары”, “Һөнәр сайлау”, “Ял итү һәм спорт”, “Татар музыка сәнгате һәм фестивальләр”, “Татарстан радиосы һәм телевидениесе”, “Татарстан музейлары”, “Тарихка сәяхәт”, “Татарстанның истәлекле урыннары”, “Халыкка багышланган гомер” , “Татар әдипләре иҗатыннан” бүлекләренә караган өстәмә лексиканы үзләштерергә.

2. Содержательный раздел.

Родной русский язык

Важнейшими задачами курса являются приобщение обучающихся к фактам русской языковой истории в связи с историей русского народа, формирование преставлений школьников о сходстве и различиях русского и других языков в контексте богатства и своеобразия языков, национальных традиций и культур народов России и мира; расширение представлений о русской языковой картине мира, о национальном языке как базе общезначимых нравственно-интеллектуальных ценностей, поведенческих стереотипов и т.п., что способствует воспитанию патриотического чувства, гражданственности, национального самосознания и уважения к языкам и культурам других народов нашей страны и мира.

Содержание курса направлено на формирование представлений о языке как живом, развивающемся явлении, о диалектическом противоречии подвижности и стабильности

как одной из основных характеристик литературного языка, что способствует преодолению языкового нигилизма учащихся, пониманию важнейших социокультурных функций языковой кодификации.

Как курс, имеющий частный характер, школьный курс русского родного языка опирается на содержание основного курса, представленного в образовательной области «Русский язык и литература», сопровождает и поддерживает его. Основные содержательные линии настоящей программы (блоки программы) соотносятся с основными содержательными линиями основного курса русского языка в образовательной организации, но не дублируют их и имеют преимущественно практико-ориентированный характер.

В соответствии с этим в программе выделяются следующие блоки:

В первом блоке – **«Язык и культура»** – представлено содержание, изучение которого позволит раскрыть взаимосвязь языка и истории, языка и материальной и духовной культуры русского народа, национально-культурную специфику русского языка, обеспечит овладение нормами русского речевого этикета в различных сферах общения, выявление общего и специфического в языках и культурах русского и других народов России и мира, овладение культурой межнационального общения.

Второй блок – **«Культура речи»** – ориентирован на формирование у учащихся ответственного и осознанного отношения к использованию русского языка во всех сферах жизни, повышение речевой культуры подрастающего поколения, практическое овладение культурой речи: навыками сознательного и произвольного использования норм русского литературного языка для создания правильной речи и конструирования речевых высказываний в устной и письменной форме с учётом требований уместности, точности, логичности, чистоты, богатства и выразительности; понимание вариантов норм; развитие потребности обращаться к нормативным словарям современного русского литературного языка и совершенствование умений пользоваться ими.

В третьем блоке – **«Речь. Речевая деятельность. Текст»** – представлено содержание, направленное на совершенствование видов речевой деятельности в их взаимосвязи и культуры устной и письменной речи, развитие базовых умений и навыков использования языка в жизненно важных для школьников ситуациях общения: умений определять цели коммуникации, оценивать речевую ситуацию, учитывать коммуникативные намерения партнёра, выбирать адекватные стратегии коммуникации; понимать, анализировать и создавать тексты разных функционально-смысловых типов, жанров, стилистической принадлежности.

Содержание предмета «Родной русский язык»

Язык и культура

Русский язык – национальный язык русского народа. Роль родного языка в жизни человека. Русский язык в жизни общества и государства. Бережное отношение к родному языку как одно из необходимых качеств современного культурного человека. Русский язык – язык русской художественной литературы.

Язык как зеркало национальной культуры. Слово как хранилище материальной и духовной культуры народа. Национальная специфика слов с живой внутренней формой. Метафоры общеязыковые и художественные, их национально-культурная специфика. Метафора, олицетворение, эпитет как изобразительные средства. Поэтизмы и слова-символы, обладающие традиционной метафорической образностью, в поэтической речи.

Развитие языка как объективный процесс. Общее представление о внешних и внутренних факторах языковых изменений, об активных процессах в современном русском языке (основные тенденции, отдельные примеры). Связь исторического развития языка с историей общества. Факторы, влияющие на развитие языка: социально-политические события и изменения в обществе, развитие науки и техники, влияние других языков. Устаревшие слова как живые свидетели истории. Группы

лексических единиц по степени устарелости. Перераспределение пластов лексики между активным и пассивным запасом слов. Актуализация устаревшей лексики в новом речевой контексте.

Краткая история русской письменности. Создание славянского алфавита. Краткая история русского литературного языка. Роль церковнославянского (старославянского) языка в развитии русского языка.

Исконно русская лексика: слова общеиндоевропейского фонда, слова праславянского (общеславянского) языка, древнерусские (общевосточнославянские) слова, собственно русские слова. Собственно русские слова как база и основной источник развития лексики русского литературного языка. Пополнение словарного состава русского языка новой лексикой. Современные неологизмы и их группы по сфере употребления и стилистической окраске.

Лексические заимствования как результат взаимодействия национальных культур. Лексика, заимствованная русским языком из языков народов России и мира. Заимствования из славянских и неславянских языков. Причины заимствований. Особенности освоения иноязычной лексики (общее представление). Роль заимствованной лексики в современном русском языке. Лексические заимствования последних десятилетий. Употребление иноязычных слов как проблема культуры речи. Иноязычная лексика в разговорной речи, дисплейных текстах, современной публицистике.

Национально-культурное своеобразие диалектизмов. Диалекты как часть народной культуры. Диалектизмы. Сведения о диалектных названиях предметов быта, значениях слов, понятиях, не свойственных литературному языку и несущих информацию о способах ведения хозяйства, особенностях семейного уклада, обрядах, обычаях, народном календаре и др. Использование диалектной лексики в произведениях художественной литературы.

Национально-культурная специфика русской фразеологии. Исторические прототипы фразеологизмов. Отражение во фразеологии обычаев, традиций, быта, исторических событий, культуры и т.п.

Русские пословицы и поговорки как воплощение опыта, наблюдений, оценок, народного ума и особенностей национальной культуры народа. Загадки. Метафоричность русской загадки.

Слова с суффиксами субъективной оценки как изобразительное средство. Слова со специфическим оценочно-характеризующим значением. Русские имена. Общеизвестные старинные русские города. Происхождение их названий.

Особенности русской интонации, темпа речи по сравнению с другими языками. Особенности жестов и мимики в русской речи, отражение их в устойчивых выражениях сравнении с языком жестов других народов.

Речевой этикет. Благопожелание как ключевая идея речевого этикета. Речевой этикет и вежливость. «Ты» и «ВЫ» в русском речевом этикете и в западноевропейском, американском речевых этикетах. Называние другого и себя, обращение к знакомому и незнакомому Специфика приветствий, традиционная тематика бесед у русских и других народов.

Культура речи

Основные орфоэпические нормы современного русского литературного языка. Понятие о варианте нормы. Равноправные и допустимые варианты произношения. Нерекомендуемые и неправильные варианты произношения. Запретительные пометы в орфоэпических словарях. Постоянное и подвижное ударение в именах существительных; именах прилагательных, глаголах. Нормы ударения в полных причастиях, кратких формах страдательных причастий прошедшего времени, деепричастиях, наречиях. Произносительные различия в русском языке, обусловленные темпом речи. Стилистические особенности произношения и ударения (литературные,

разговорные, устарелые и профессиональные). Типичные орфо- эпические ошибки в современной речи. Активные процессы в области произношения и ударения.

Роль звукописи в художественном тексте.

Основные лексические нормы современного русского литературного языка. Основные нормы словоупотребления: правильность выбора слова, максимально соответствующего обозначаемому им предмету или явлению реальной действительности. Смысловые, стилистические особенности употребления синонимов, антонимов, омонимов, паронимов, терминов, заимствованных слов. Типичные речевые ошибки, связанные с употреблением данных лексических категорий в речи.

Лексическая сочетаемость слова и точность. Свободная и несвободная лексическая сочетаемость. Типичные ошибки, связанные с нарушением лексической сочетаемости.

Речевая избыточность и точность. Тавтология. Плеоназм. Типичные ошибки, связанные с речевой избыточностью.

Современные толковые словари. Отражение вариантов лексической нормы в современных словарях. Словарные пометы.

Основные грамматические нормы современного русского литературного языка. Категория рода. Категория склонения. Глаголы 1 лица единственного числа настоящего и будущего времени. Типичные ошибки грамматические ошибки в речи. Варианты грамматической нормы: литературные и разговорные падежные формы имен существительных причастий, деепричастий, наречий. Согласование. Отражение вариантов грамматической нормы в словарях и справочниках.

Речевой этикет

Правила речевого этикета: нормы и традиции. Устойчивые формулы речевого этикета в общении. Обращение в русском речевом этикете. История этикетной формулы обращения в русском языке.

Национальные особенности речевого этикета. Принципы этикетного общения, лежащие в основе национального речевого этикета: сдержанность, вежливость, использование стандартных речевых формул в стандартных ситуациях общения, позитивное отношение к собеседнику. Этика и речевой этикет. Соотношение понятий этика – этикет – мораль; этические нормы – этикетные нормы – этикетные формы. Устойчивые формулы речевого этикета в общении.

Русская этикетная речевая манера общения: умеренная громкость речи, средний темп речи, сдержанная артикуляция, эмоциональность речи, ровная интонация. Запрет на употребление грубых слов, выражений, фраз. Исключение категоричности в разговоре. Невербальный (несловесный) этикет общения. Этикет использования изобразительных жестов. Замещающие и сопровождающие жесты.

Активные процессы в речевом этикете. Новые варианты приветствия и прощания, возникшие в СМИ; изменение обращений, использования собственных имен; их оценка. Речевая агрессия. Этикетные речевые тактики и приёмы в коммуникации, помогающие противостоять речевой агрессии. Синонимия речевых формул.

Содержание учебного предмета родная (русская) литература

10 класс

Русская литература 1 половины 19 века

Русская литература 19 века в контексте мировой культуры.

Россия в первой половине 19 века. Россия второй половины 19 века. Расцвет русского романа, драматургии, поэзии.

А.С. Пушкин. Основные этапы творческой биографии. «А.С. Пушкин в Казани». Лирика А.С. Пушкина. Вольнолюбивые устремления А.С. Пушкина. «Вечные» темы в

творчестве Пушкина. Вера в неостановимый поток жизни и преемственную смену поколений.

Стихотворения: «Погасло дневное светило...», «Свободы сеятель пустынный…», «Подражания Корану» (IX.«И путник усталый на Бога роптал…»), «Элегия» («Безумных лет угасшее веселье...»), «...Вновь я посетил...», а также три стихотворения по выбору («Из Пиндемонти», «Деревня», «Телега жизни»).

М.Ю.Лермонтов. Жизнь и творчество. Особенности поэтического мира М.Ю.Лермонтова. Своеобразие художественного мира М.Ю.Лермонтова в стихотворениях «Я не унижусь пред тобою..», «Нет, я не Байрон…» , «Мой демон». Поэма «Демон» как романтическая поэма. Противоречивость центрального образа в произведении.

Стихотворения: «Молитва» («Я, Матерь Божия, ныне с молитвою...»), «Как часто, пестрою толпою окружен...», «Валерик», «Сон» («В полдневный жар в долине Дагестана…»), «Выхожу один я на дорогу...», а также три стихотворения по выбору(«Я не унижусь пред тобой», «Нет, я не Байрон…», «Мой демон»).

Урок внеклассного чтения по современной литературе. Л.Петрушевская.

Н.В. Гоголь. Жизнь и творчество. Особенности стиля Н.В. Гоголя, своеобразие его творческой манеры.

Повесть «Невский проспект». Соотношение мечты и действительности.

Тема Петербурга в творчестве Н.В. Гоголя

РР Сочинение по произведениям русской литературы 1 половины 19 века.

Литература второй половины 19 века

Социально-политическая ситуация в России во второй половине 19 века

А.Н. Островский. Жизнь и творчество драматурга

И.А. Гончаров. Жизнь и творчество

Ф.И. Тютчев. Жизнь и творчество. Основные темы и образы тютчевской лирики.

Жизнь и творчество А.А.Фета

И.С. Тургенев. Жизнь и творчество. Обзор жизни и творческого пути И.С. Тургенева

Н.Г.Чернышевский. Обзор жизни и творческого пути

А. К. Толстой. Жизнь и творчество. Своеобразие художественного мира Толстого

Жизненный и творческий путь Н.А.Некрасова

Внеклассное чтение по произведениям о Великой Отечественной войне

Н.С. Лесков. Жизнь и творчество. Особенности лесковской повествовательной манеры

М.Е. Салтыков-Щедрин. Жизнь и творчество

Основные этапы жизни и творческого пути Ф.М.Достоевского

Л.Н. Толстой. Основные этапы жизни и творческого пути Л.Н.Толстого. Нравственная чистота писательского взгляда на человека и мир.

А.П. Чехов. Жизнь и творчество

Зарубежная литература

Обзор зарубежной литературы XIX века

Г. Мопассан . Мечты героев о прекрасной жизни в новелле «Ожерелье»

Поэзия А. Рембо. Тема стихийности жизни , полной раскрепощенности и своеволия в стихотворении «Пьяный корабль»

<u>11 класс</u>

Литература начала XX века.

Русская литература на рубеже веков.

Сложность и самобытность русской литературы XX века. Реалистические традиции и модернистские искания в литературе начала XX века.

Проза XX века.

И.А. Бунин. Жизнь и творчество. «Окаянные дни». Стихотворения: «Вечер», «Не устану воспевать вас, звезды!..», «Последний шмель» и др. Живописность, напевность, философская и психологическая насыщенность, тонкий лиризм стихотворений Бунина. Рассказы

Рассказы И.А.Бунина о любви.

А.И. Куприн. Жизнь и творчество. Воплощение нравственного идеала в повести «Олеся». Жизнь и творчество (обзор). «Олеся**».** Внутренняя цельность и красота «природного» человека**.** «Поединок». Мир армейских отношений как отражение духовного кризиса общества. «Гранатовый браслет». Нравственно-философский смысл истории о «невозможной» любви

Разнообразие творческих индивидуальностей в поэзии Серебряного века

Русский символизм и его истоки. Поэзия В.Я.Брюсова.

Лирика поэтов-символистов. К.Д.Бальмонт, А.Белый

Акмеизм. Мир образов **Николая Гумилева**

Футуризм. Русские футуристы.

Серебряный век русской поэзии как своеобразный «русский ренессанс». Литературные течения поэзии русского модернизма: символизм, акмеизм, футуризм. Художественные открытия, поиски новых форм.

Литературный процесс 20-х годов.

Литература 20-х годов(обзор).

Роман А.А.Фадеева «Разгром». Особенности жанра и композиции.

Автор и повествователь в рассказах **И Бабеля** «Конармия».

Развитие жанра антиутопии в романе **Е.И.Замятина** «Мы».

Сатира М.М.Зощенко.

Литература 30-х годов.(11 часов)

Характерные черты времени в повести А.Платонова «Котлован».

М.А.Булгаков. Жизнь, творчество, личность. Сатира Булгакова

Поэтический мир **М.Цветаевой**. Стихотворения: «Моим стихам, написанным так рано…», «Стихи к Блоку», «Кто создан из камня, кто создан из глины…», «Тоска по Родине! Давно…», «Идешь на меня похожий…», «Куст». Основные темы творчества Цветаевой. Конфликт быта и бытия, времени и вечности. Исповедальность, внутренняя самоотдача, максимальное напряжение духовных сил как отличительная черта поэзии М. Цветаевой. Своеобразие поэтического стиля.

РР Анализ стихотворений М.Цветаевой «Молодость», «Тоска по Родине!».

О.Э.Мандельштам. Историзм поэтического мышления. Образы в поэзии Мандельштама. Стихотворения: *«Заснула чернь. Зияет площадь аркой…», «На розвальнях, уложенных соломой…», «Эпиграмма», «За гремучую доблесть грядущих веков…»* и др. Истоки поэтического творчества. Близость к акмеизму. Историческая тема в лирике Мандельштама. Осмысление времени и противостояние «веку-волкодаву». Художественное мастерство поэта.

Тема русской истории в творчестве **А.Н.Толстого**.

Панорама русской жизни в романе «Петр Первый».

М.А.Шолохов. Жизнь, творчество, личность.

Картины жизни донских казаков в романе «Тихий Дон».

«В мире расколотом надвое». Гражданская война в изображении Шолохова.

РР Сочинение по роману М.А.Шолохова «Тихий Дон».

Литература периода Великой Отечественной войны

Поэзия и проза Великой Отечественной войны (обзор). Отражение летописи военных лет в произведениях русских писателей.

Полвека русской поэзии

Новые темы, проблемы, образы поэзии периода «оттепели».

Авторская песня.

«Тихая лирика» и поэзия Н.Рубцова. Стихотворения: *«Русский огонек», «Я буду скакать по холмам задремавшей отчизны…», «В горнице», «Душа хранит»* и др. Диалог поэта с Россией. Прошлое и настоящее через призму вечного. Образ скитальца и родного очага. Одухотворенная красота природы в лирике.

Задушевность и музыкальность поэтического слова Рубцова.

Поэзия Иосифа Бродского.

Русская проза в 50-90 годы.

Правда о войне в повести В.Некрасова «В окопах Сталинграда».

Нравственное величие русской женщины в повести В.Г.Распутина «Последний срок».

«Деревенская проза»: истоки, проблемы, герои. Герои Шукшина.

Литература на современном этапе.

Родной (татарский) язык
(татар төркемнәре)

Укыту предметының эчтәлеге
10нчы сыйныф

1. **Тел - аралашу чарасы, иҗтимагый һәм сәяси күренеш**

1.1 Телнең төп функцияләре

Дөньядагы телләр һәм аларны төркемләү. Төрки телләр. Башка телләр арасында татар теленең урыны. Татарлар яши торган төбәкләр.

1.2 Тел һәм сөйләм

Татар теленең төп тармаклары: фонетика. Лексикология. Сүз ясалышы, грамматика (морфология һәм синтаксис), орфография һәм пунктуация.

Сөйләм төрләре: телдән һәм язма сөйләм, кара-каршы сөйләшү (диалог) һәм монолог. Сөйләмнең төп берәмлекләре: сүз, җөмлә, текст.

2. Фонетика. Орфоэпия. Графика. Аваз. Фонема.

Татар телендә сузык һәм тартык авазларның үзгәрешләре. Сүзләргә транскрипция ясау. Басым. Интонация. Орфография турында төшенчә. Авазларның дөрес әйтелеше.

Сүзләргә фонетик анализ ясау.

Орфография турында төшенчә. Орфографик приниплар.

Бу өлкәләрдә эшләгән галимнәр һәм аларның төп хезмәтләре.

3. Лексикология

Лексика һәм лексикология. Сүзнең лексик мәгнәсе. Сүзнең күп мәгънәлелеге. Туры һәм күчерелмә мәгънәле сүзләр. Омоним, сининим, антоним сүзләр. Этимология турында төшенчә. Телдәге сүзләрнең килеп чыгышы, куллану өлкәсе һәм куллану ешлыгы буенча составы. Фразеологизмнар. Лексикография.

Бу өлкәдә эшләгән галимнәр һәм аларның төп хезмәтләре.

4. Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы

Сүз төзелеше һәм сүз ясалышы буенча үтелгәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү:

- Сүзнең тамыры, нигезе һәм кушымчалар;
- Сүз ясалу ысуллары.

Татар һәм рус телләрендәге сүз төзелеше һәм сүз ясалышы үзенчәлекләре. Бу өлкәдә эшләгән галимнәр һәм аларның төп хезмәтләре. Сүзләрнең төзелешен һәм ясалышын тикшерү.

5. **10 нчы сыйныфта үткәннәрне гомумиләштереп кабатлау**

6. Бәйләнешле сөйләм телен үстерү

1. Укыган әсәргә яки караган спектакльгә бәяләмә язу
2. Сыйныф яки мәктәп тормышындагы берәр кызыклы вакыйга турында газетага мәкалә язу

3. Сыйныфташ дустыңа характеристика язу
4. Вакытлы матбугатта чыккан берәр мәкалә турында үз фикереңне белдереп, редакциягә хат язу
5. Милли сәнгатебезнең әһәмиятле казанышы турында сыйныфташлар алдында чыгыш ясау
6. Илдә һәм дөньяда бара торган сәяси вакыйгалар турында хәбәрдар булуыңны күрсәтү максатыннан, сыйныф каршында чыгыш ясау
7. Иҗади характердагы язма эшләр (изложение. сочинение) башкару
8. Төрле орфографик кагыйдәләргә карата диктантлар язу
9. Төрле эш кәгазьләре (гариза, автобиография, белешмә, беркетмә, килешү кәгазе һ.б.) язу
10. Фәнни-популяр стильдәге тестларны тәрҗемә итү

11нче сыйныф

1. Грамматика

Грамматика турында төшенчә. Грамматиканың бүлекләре, аларның өйрәнү объекты һәм үзара бәйләнеше турында гомуми мәгълүмат.

Татар теле грамматикасына нигез салган галимнәр, аларның төп хезмәтләре.

2. Морфология

Морфология буенча үткәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү; татар телендә сүз төркемнәре: исем, сыйфат, сан, рәвеш, алмашлык, фигыль, аваз ияртемнәре, хәбәрлек сүзләр; бәйлекләр, теркәгечләр; кисәкчәләр, ымлыклар, модаль сүзләр.

Сүзләргә морфологик анализ ясау.

3. Синтаксис

Синтаксис һәм пунктуация буенча үтелгәннәрне кабатлау һәм тирәнәйтү: сүз, сүзтезмә, җөмлә кисәкләре, җөмлә һәм текст;

- гади җөмлә синтаксисы: тезүле һәм ияртүле бәйләнеш, җөмләнең баш һәм иярчен кисәкләре, җөмләләрне төркемләү, сүз тәртибе;
- кушма җөмлә синтаксисы: тезмә һәм кушма җөмләләр һәм аларның төрләре.

Текст , туры һәм кыек сөйләм, уртак сөйләм үзенчәлекләре.

Татар телендә тыныш билгеләрен кую. Гади һәм кушма җөмләләргә синтаксик анализ ясау.

4. Стилистика һәм сөйләм культурасы

Татар әдәби теленең функциональ стильләре.

5. 10—11 нче сыйныфларда үткәннәрне гомумиләштереп кабатлау.

6. Бәйләнешле сөйләм үстерү

1. Фәнни стильдә доклад язарга өйрәнү.
2. Актуаль темага «түгәрәк өстәл янында» сөйләшү үткәрү.
3. Дәрестә язган берәр сочинениегә бергәләп анализ ясау.
4. Укытучылар көне уңаеннан укытучылардан һәм укучылардан интервью алу һәм аны, мәктәп стена газетасында бастыру өчен, текст буларак формалаштыру.
5. Конспектлар төзү, тезислар язу.
6. Күп телләрне өйрәнү мәсьәләләренә багышланган пресс-конференция уздыру.
7. Татарстанда икетеллелек мәсьәләләренә багышланган иҗади язма эшләр (сочинениеләр һәм изложениеләр) эшләү.
8. Төрле эш кәгазьләре (белдерү, беркетмә, акт һ. б.) язу.
9. Программада каралган әдәби әсәрләрне өйрәнгәннән соң, аларны анализлап һәм үз фикереңне белдереп, сочинениеләр язу.
10. Иҗтимагый-публицистик стильдәге текстларны тәрҗемә итү.

Родная (татарская) литература
(татар төркемнәре)

Планлаштырылган нәтиҗәләр

Укучылар үзләштерергә тиешле күнекмәләр:

- матур әдәбиятның сәнгать төрләре арасындагы урынын, узенчәлекләрен билгеләү;
- татар матур әдәбиятының гомуми үсеш юлын, аның чорларын белү, ул чорларга хас үзенчәлекләрне күрергә өйрәнү;
- матур әдәбиятның халык тарихы, аның катлаулы борылышлары, аеруча хәлиткеч вакыйгалары белән аерылгысыз бәйләнгән булуын, аларның язучыларга ясаган тәэсирен күрсртеп бирү;
- классик язучыларнын әдәбият үсешендәге ролен аңлату;
- матур әдәбиятнң сәнгатьлелек ягыннан эволюциясен тоемлау;
- әдәбиятның үзләренә таныш гомуми мәсьәләләре, аерым язучылар иҗаты, аларның дәрестә үтелгән яки мөстәкыйль өйрәнелгән әсәрләре турында инша, изложение, реферат кебек язма эшләрдә һәм телдән иреклe рәвештә үз карашларын бәян итү.

Укучылар үзләштерергә тиешле мәгълүмат:

- программада өйрәну ечен каралган әсәрләр, аларга карата тәкъдим ителгән хезмәтләр;
- өстәмә белем чыганакларыннан (әдәби әсәрләр, фәнни әдәбият, тәнкыйди хезмәтләр, Интернеттан алынган материаллар) әдәбиятның гомуми мәсьәләләре, аерым язучыларның иҗаты, тормыш юлы, шәхси кичергәннәренең иҗат иткән әсәрләрендә чагылышы турында;
- программада каралмаган, әмма теге яки бу чорның әдәби мохитен киңрәк аңларга ярдәм итүче кайбер башка язучыларның тормыш юллары һәм иҗатлары;
- татар һәм рус әдәбиятлары бәйләнешенә караган кайбер материаллар һәм хезмәтләр;
- хәзерге татар әдәбияты авторларының укучыларның узләрен кызыксындырган әсәрләре;
- хәзерге татар вакытлы матбугатында басылучы аерым әсәрләр һ. б.;
- хәзерге татар әдәбияты белән театр, музыка, кино кебек сәнгать төрләре арасындагы бәйләнешләр һ. б.

Әдәби-теоретик төшенчәләр:

- -халык авыз иҗаты һәм әдәбият
- -халык авыз иҗаты жанрларыннан бәет, дастан, риваять һәм легендалар.

Әдәбият теориясеннән:

- -хикәя, фантастик хикәя,очерк, повесть, нәсер;

§ автобиографик повесть;
§ шигырь һәм поэманың үзенчәлекләре;
§ комедия жанры;
§ мәсәл жанрының үзенчәлеге;
§ әдәби әсәрнең сюжетын, композиция үзенчәлекләрен белү;персонаж, лирик герой, уңай һәм тискәре образлар;

Укучының шәхси үсеш-үзгәреше:

- укучының мөстәкыйль фикерләве, гомумиләштереп нәтиҗә ясау сәләте үсү;
- матур әдәбиятта халык тарихы, милләт язмышы гәүдәләнешенә төшенү; кешелеклелек, горурлык, үз-үзен бәяләү үсү;
- укучыда мәктәпне тәмамлап чыкканнан сон да матур әдәбият укуга ихтыяҗ булу;
- әдәби әсәрнең эстетик кыйммәтен аңларлык зәвык формалашу.

Укучыларының әдәбияттан белем, осталык бәм кунекмәләрена гомуми таләпләр

Татар халык иҗаты жанрларыннан:

— әкиятләр, аларның төрләрен, геройларының төп сыйфатларын;
— язучылар язган әкиятләрнең үзенчәлекләрен;
— дөнья халыклары әкиятләрен аера белү;
— мәкальләр, табышмаклар һәм кешенең тапкырлыгын, зирәклеген билгеләүдә аларның ролен аңлау;
— җырлар һәм аларның төрләрен аера белү;

— бәетләр, аларда сурәтләнгән чынбарлык вакыйгаларын;
— риваятьләр һәм легендаларны, аларның жанр үзенчәлекләрен белү таләп ителә.

Әдәбият теориясеннән:

— хикәя, фантастик хикәя, очерк, повесть, нәсерне аера белү;
— автобиографик повестьны;
— шигырь һәм поэманың үзенчәлеген белү;
— комедия жанры хасиятләрен аңлатып бирү;
— мәсәл жанрының үзенчәлеген;
— әдәби әсәрнең сюжетын тотып ала белү;
— уңай герой, тискәре герой, лирик герой төшенчәләрен белү;
— әдәби әсәрләрдән сурәтләү чараларын таба белү сорала.

Татар мәдәниятеннән:

— татар халкының гаилә-көнкүреш, гореф-гадәт һәм йолаларын аңлата белү;
— милли орнаментларны аера белү;
— әдәбиятка бәйле рәвештә балет, опера, сынчы кебек терминнарны аңлата белү сорала.

10 — 11 нче сыйныфларда:

— халык авыз иҗаты һәм әдәбият;
— халык авыз иҗаты жанрларыннан бәет, дастан, риваятьләр турында мисаллар китереп, аларга аңлатма бирә белү;
— аларның текстларыннан өзекләр китереп, мәгънәсен ачыклап бирә белү;
— әдипләрнең тормыш юлы һәм иҗаты турында тулырак мәгълүмат бирә алу;
— татар әдәбияты тарихын чорларга бүлә алу;
— татар әдәбияты тарихы турында өстәмә мәгълүмат туплап, аңлатып бирә алу: әдәби әсәрләрнең сурәтләү чараларыннан метафора, эпитет, чагыштыру, җанландыру, гипербола, аллегория һ. б. белү һәм мисаллар белән дәлилли алу;
— әдәби төрләр һәм жанрлар;
— әдәби әсәрләрнең эчтәлеген һәм төзелешен (тема, идея, сюжет, композиция, образлар системасы һ. б.) анализлый белү;
— матур әдәбияттагы мәңгелек темалар, әдәбиятның башка сәнгать төрләре белән бәйләнеше.

Сөйләм эшчәнлегенә таләпләр:

— текстның исеме, андагы таныш сүзләр ярдәмендә укучыларның эчтәлекне аңлаулары;
— укылган текст буенча әңгәмәдә катнаша алу, сөйләмдә гади һәм җәенке җөмләләрдән файдалана алу;
— өйрәнелгән язучылар турында сөйләп бирү;
— укылган текстның эчтәлеген сөйли һәм нәтиҗә ясый белү, аңа үз мөнәсәбәтеңне белдерә алу;
— тәкъдим ителгән ситуация, тема яки рәсем буенча 12—14 җөмләдән торган текст белән сөйли белү;
— уку һәм сөйләм барышында орфоэпик нормаларны саклау;
— балалар һәм үсмерләр өчен чыккан вакытлы матбугатны уку һәм файдалана алу.

Укыту предметының эчтәлеге

10нчы сыйныф

Әсәрләрне уку һәм өйрәнү
Бәйләнешле сөйләм үстерү
Дәрестән тыш уку

Татар әдәбияты тарихына кереш. Әдәбиятның чорларга бүленеше. Борынгы һәм Урта гасыр әдәбиятына кыскача күзәтү.

Кол Гали. «Кыйссаи Йосыф» поэмасы. Аның сюжеты, төп образлар, автор күтәргән төп мәсьәләләр, әсәрнең үзеннән соңгы әдәбиятыбыз үсешенә ясаган тәэсире.

Алтын Урда чоры тарихы, мәдәниятенә кыскача күзәтү.

Сәйф Сараи. «Сөһәйл вә Бөлдерсен» дастаны. Әсәрдәге вакыйгаларның чынбарлыктагы нигезе, реальлеге, геройлар сурәтләнешенең үзенчәлекләре, мәхәббәт темасын күтәрүдә авторның шәркый традицияләргә таянуы.

«Идегәй» дастаны (өзек). Аның иҗат ителү тарихы, төп образларның бирелеше. Әсәрдә ил идарәсе, халык, дәүләт язмышы мәсьәләсе. Дастан турында төшенчә.

Казан ханлыгы чоры әдәбияты һәм мәдәнияте турында кыскача мәгълүмат.

Мөхәммәдьяр **иҗаты.** «Төхфәи мәрдан» поэмасы (өзекләр).

XVII—XVIII йөз әдәбиятына кыскача күзәтү.Мәүла Колый иҗаты.

XIX йөз әдәбиятына һәм мәдәниятенә күзәтү. Иҗтимагый-тарихи, мәдәни мохит, әдәби иҗаттагы төп юнәлешләр.

Габделҗәббар Кандалый. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Иляһи, барча галәмне...» шигыре, «Сахибҗамал» поэмасы (өзек). Шагыйрьнең әдәбиятка алып килгән яңалыгы.

Шиһабеддин Мәрҗани. Тормышы һәм күпкырлы эшчәнлеге. Ш. Мәрҗани турында татар әдипләре. Мәрҗанинең татар иҗтимагый фикер үсешендәге роле.

Мифтахеддин Акмулла. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Башка милләт алга таба барыр булды...», «Сүз чыгар шагыйрьләрдән хикмәт берлән» шигырьләре, «Дамелла Шиһабеддин хәзрәтнең мәрсиясе» поэмасы (өзек).

Каюм Насыйри. Тормышы һәм күпкырлы эшчәнлеге. «Әбу-галисина кыйссасы» турында. Фантастик сурәтләү алымының сюжетны оештырудагы әһәмияте, гуманистик идеяләрнең яклануы, хаксызлыкка

I

каршы көрәш. Сатирик әсәрдә алымнар, иронияле сурәтләүләр К. Насыйри китапларыннан үрнәкләр.

Муса Акъегетзадә. Тормышы һәм иҗаты турында белешмә. «Хиса-меддин менла» повесте (өзек). Татар әдәбиятында җәдитчелек-кадим- челек мәсьәләсенең мәйданга чыгуы. Милләтнең бүгенгесе, киләчәге турындагы мәсьәләләрнең җитди куелышы. Әсәрдә искелек тарафдарларының тәнкыйтьләнүе, аларга алмашка килгән яңа кешеләрне күрсәтергә омтылыш, хатын-кыз язмышы мәсьәләсе.

Заһир Бигиев. Тормышы һәм иҗаты турында белешмә. «Меңнәр, яки гүзәл кыз Хәдичә» романы (өзек). Әсәрнең темасы, идеясе, образларның бирелеше, төзелеше. Роман жанры турында искә төшерү һәм белемне киңәйтү.

XX йөз башы әдәбиятына күзәтү.

Гаяз Исхакый. Әдип иҗатының яңалыгы. Татарча яшәү рәвешен башка мохиткә куеп карауда автор позициясе. «Ул әле өйләнмәгән иде» әсәре (өзекләр), анда катнаш гаилә мәсьәләсенең чагылышы. Холык, әхлакый нигез һәм кеше язмышы мәсьәләләренең үзара нык керешүе.

Габдулла Тукай. Шагыйрьнең XX гасыр башы татар әдәбияты үсешенә керткән өлеше. «Милли моңнар», «И каләм!» һәм «Сәрләүхә- сез», «Өзелгән өмид» шигырьләре. Шагыйрь һәм милләт язмышы мәсьәләсе. Әсәрләрнең темасы, идеясе. Тукай образының әдәбиятта, музыкада, сынлы сәнгатьтә чагылышы.

Композитор Нәҗип Җиһанов. Музыка сәнгате өлкәсендәге эш- чәнлеге турында белешмә. «Кырлай» симфоник поэмасын тыңлауга әзерләнүдә Г. Тукайның «Шүрәле» әсәре белән таныш булуның мөһимлеге.

Рәссам Бакый Урманче. Иҗаты турында белешмә. Тукай образын гәүдәләндергән әсәрләре.

Дәрдемәнд. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. «Кораб», «Бәл- лү», «Видагъ», «Татар углы татармын» шигырьләре. Аларның темасы, идеясе.

Сәгыйть Рәмиев. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Таң вакыты» һәм «Мин» шигырьләре. Авторның аларда үткәргән карашлары. Шагыйрь иҗатында гыйсъянчы герой.

Галиәсгар Камал. Иҗаты турында белешмә. «Бүләк өчен» комедиясе. Әсәрнең проблематикасы, көлкечел конфликт, образларның бирелеше.

Артист һәм язучы Габдулла Шамуков иҗаты. Аның татар театр сәнгатен үстерүдәге эшчәнлеге.

Фатих Әмирхан. Иҗаты турында белешмә. «Хәят» повесте (өзекләр). Әсәрнең идеясе, кеше психологиясен тасвирлауда авторның осталыгы.

Мирхәйдәр Фәйзи. Тормыш юлы, иҗаты турында белешмә. «Галиябану» драмасы. Әсәрдә мәхәббәт гүзәллеге һәм сафлыгы гәүдәләнеше, образлар бирелеше. Драманың җыр һәм музыка белән үрелгән беренче сәхнә әсәрләреннән берсе булу.

Шәехзадә Бабич. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Исемнәр бакчасы», «Тукай үлгәч», «Язгы җыр» шигырьләре. Әсәрләрдә хатын-кызга мәхәббәтле караш, күренекле шәхесләребезне зурлау һәм яшәешебезнең илаһилык белән сугарылырга тиешлеге мәсьәләләренең алгы планга чыгуы. Шагыйрьнең күңел дөньясы чагылышы.

Ятлау өчен әсәсрләр

Габдулла Тукай. Милли моңнар.
Сәгыйть Рәмиев. Таң вакыты.
Дәрдемәнд. Кораб.
Фатих Әмирхан. Хәят (өзек).
Шәехзадә Бабич. Язгы җыр.

Әңгәмә кору өчен якынча темалар

Татар каһарманнары.
Мәгърифәт учаклары (мәшһүр татар мәдрәсәләре).
Тарих һәм сәнгать.
Минем яраткан героем.
Сәламәтлек һәм спорт.

Дәрестән тыш уку

Кол Гали. Кыйссаи Йосыф.
Гаяз Исхакый. Кәләпүшче кыз.
Фатих Әмирхан. Хәят.
Ибраһим Нуруллин. Тукай.

11нче сыйныф

Әсәрләрне уку һәм өйрәнү
Бәйләнешле сөйләм үстерү
Дәрестән тыш уку

1917нче елдан соңгы әдәбият

Революция тарафдарларының 1917 елның 7 ноябренә кадәр биргән вәгъдәләре: халыкка җир, ирек, тынычлык бирү, милли мәсьәләне гадел хәл итү. Ләкин боларның чынлыкта тормышка ашмавы. Яңа көч белән кабынган гражданнар сугышының авыр нәтиҗәләре. Әдәбиятта көрәш темасының үзәккә куелуы. Әдәбиятта аеруча характерлылары: «Ул кем?» (М. Гафури), «Каравылда» (М. Максуд), «Чәчәктән һәйкәл» (Ф. Бурнаш), «Декламацияләр» (Г. Камал) һ. б. Революцион көрәшнең бер гаилә кешеләрен аеруны сурәтләгән әсәрләр: «Канлы көннәрдә» (Ш. Усманов), «Яңа кешеләр» (Г. Ибраһимов).

1920—1930нчы еллар әдәбиятына күзәтү

Гражданнар сугышы, ачлык темаларының даими яктыртылуы. Яңа газеталар, журналлар чыгу. Аларның әдәби әсәрләрдә үткәрелергә тиешле идеологик якка нык тәэсире. Төрле әдәби төркемнәр барлыкка килү. Бер-беренә каршы килүче әдәби агымнарның (пролетар юнәлеш, футуризм, имажинизм һ. б.) яшәвенә әле мөмкинлек булу. Әдәбиятта аеруча еш

очрый торган темалар: кеше бәхете: «Мәхәббәт тәүбәсе» (Һ.Такташ),«Шобага», (К. Нәҗми), революциянең кеше язмышына ясаган тәэсире: «Яр буенда учаклар» (К.Нәҗми), «Эшче» (М.Гафури), «Бәхет» (М.Җәлил) һ.б. Яңа чынбарлыкны сурәтләүдә сәнгатьлелеккә игътибар арту: «Ил кызы», «Краском мәхәббәте» (Ш. Усманов). Татарстан һәм СССР язучыларының беренче съездлары (1934). Социалистик реализм иҗат методы, аның үзенчәлекләре. Әдәби иҗатка административлык алымнары белән тәэсир итү, моның нәтиҗәләре. «Агыйдел» (М. Әмир). Җәмгыятьтә әхлак нигезләрен аңлауда кискен борылыш. Гореф-гадәтләрнең күпчелеген санга сукмау, динне кире кагу. Күмәк хезмәтне данлау: «Кояшлы яңгыр» (К. Нәҗми). Шәхес культының җәмгыятькә һәм әдәбиятка китергән гаять зур зарары.

Һади Такташ. «Мәхәббәт тәүбәсе» поэмасы.

Гадел Кутуй. «Тапшырылмаган хатлар» повесте. Әсәрдә мәхәббәт, гаилә, бәхет мәсьәләләренең бирелеше.

1940—1950нче еллар әдәбиятына күзәтү

Бөек Ватан сугышы алды һәм сугыш вакытында татар әдәбияты. Язучыларның сугышка корал һәм каләм белән катнашуы. Тылдагыларның фидакарь хезмәте һәм иҗаты. Иҗатта җиңүгә булган омтылышның үзәктә торуы. Сугыш һәм кеше, ил язмышы мәсьәләсенең барлык жанрлар өчен дә уртаклыгы. Шигърият, хикәянең активлашуы. Драма әсәрләре, аларның бу чордагы төп юнәлеше. М. Җәлил, Ф. Кәримнәрнең татар шигъриятен үстерүдәге рольләре. Т. Гыйззәт, М. Әмир, Н. Исәнбәт, Г. Кутуй, И. Гази, А. Шамов һ. б. әсәрләре. Илленче елларда да сугыш темасының дәвам иттерелүе. С. Хәким, Н. Арсланов, Г. Хуҗиев, Ф. Хөсни, А. Шамов, И. Гази һ. б. поэмалары, хикәяләре һәм повестьлары. М. Әмир, Р. Ишморатларның драма әсәрләре. Г. Әпсәләмов романнары. Г. Бәшировның «Намус» романы. Илленче еллар урталарында шәхес культының фаш ителүе. Г. Ибраһимов, К. Тинчурин, Ш. Усманов, Г. Толымбайский, Ф. С.-Казанлы, Ф.Бурнаш, И.Салахов, Л. Гыйльми һәм башкаларның исемнәре һәм әсәрләре кайту. Х. Туфанның намуслы исеме торгызылу, аның әдәбиятка кайтуының шигърият үсешендәге әһәмияте.

М. Җәлил исеменең һәм «Моабит дәфтәрләре»нең илгә кайтуы һәм моның җәмгыятькә һәм әдәбиятка китергән тәэсире. 1957 елда Мәскәүдә татар әдәбияты һәм сәнгате декадасы үткәрелү, аның әһәмияте.

Муса Җәлил. Шагыйрьнең сугышчан юлына, әсирлектәге тормышына һәм иҗатына күзәтү. “Моабит дәфтәрләре” циклына күзәтү. Андагы әсәрләрнең идея кыйммәте һәм сәнгатьлелек җәһәтеннән дөнья шгъриятенең иң югары казанышларыннан берсе булуы. Аерым әсәсрләренең әдәби эшләнешенә анализ. “Җырларым”, “Ышанма!”, “Тик булса иде ирек” шигырьләрендә батырлык пафосының бирелү үзенчәлекләре. Әдәбиятта. Музыкада, рәсем һәм сынлы сәнгатьтә Муса Җәлил образының бирелеше.

Фатих Кәрим. Тормыш юлы һәи иҗаты. “Сибәли дә сибәли” шигыре, “Разведчик язмалары” хикәясе. Ватанны ярату һәм аның азатлыгы өчен көрәшкә әзер тору, шагыйрьнең уйлары, халәте.

1960нчы еллар һәм хәзерге чор әдәбиятына күзәтү

Илдә илленче еллар урталарыннан соң булган кайбер уңай үзгәрешләрнең әдәбиятка тәэсире. Ә. Еники, А. Гыйләҗевларның тоталитар режимны тәнкыйтьләгән әсәрләре: «Саз чәчәге», «Рәшә» (Ә. Еники), «Өч аршын җир» (А. Гыйләҗев). Әкренләп тарихи теманың үзләштерелә башлавы: «Итил суы ака торур» (Н. Фәттах), «Кубрат хан», Атилла» (М. Хәбибуллин) һ. б. Михаил Худяков, Һади Атласи, Газиз Гобәйдуллин кебек галимнәрнең тарихи хезмәтләре кайтуның әдәбиятка тәэсире. Г. Исхакый исеменең һәм әдәби мирасының халыкка кайтуы, моның сүз сәнгатенә, тарихи фикерләүгә ясаган зур уңай тәэсире. СССРның таркалуы, әдәбиятта яңа темалар барлыкка килү.

Поэзия

Хәсән Туфан. Иҗатына күзәтү. «Ә үткәнгә хатлар бармыйлар» циклы, «Кармәт истәлекләре». Әсәрләрнең төп проблематикасы һәм безнең поэзиягә китергән яңалыгы. Х.Туфан һәм җыр сәнгате.

Сибгат Хәким. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Гел кояшка карый тәрәзәләрең», «Башка берни дә кирәкми» шигырьләре. Әсәрләрдә туган якның сурәтләнеше, аларда нечкә лиризм.
Гамил Афзал, Зөлфәт, Ренат Харис, аларның үзенчәлекле яклары. Ренат Харис һәм композитор Р.Ахиярованың иҗади хезмәттәшлеге, «Шыгыйрь мәхәббәте” операсы.
Равил Фәйзуллин. Иҗаты турында белешмә. «Якты моң», «Яздан аерып булмый Тукайны!» шигырьләре. Аларда тирән уй, фәлсәфи олы фикернең бирелеше.
Рәдиф Гаташ. Иҗатына күзәтү. «Ирләр булыйк!», «Укытучы» шигырьләре. Әсәрләрдә күтәрелгән төп мәсьәләләр, аларның сәнгатьчә эшләнеше.
Проза
Гомәр Бәширов. Иҗаты турында белешмә. «Җидегән чишмә» романы *(өзек).* Әсәрдә табигатьне саклауның әһәмиятен ачу, геройларны бәяләүдә табигатькә мөнәсәбәтнең роле.
Әмирхан Еники. Иҗаты турында белешмә. «Әйтелмәгән васыять» әсәре *(өзек).* Язучының халык мирасына һәм ул мирасны бүгенгәчә саклап китереп җиткерүчеләргә хәзерге мөнәсәбәтне яктырту үзенчәлекләре.
Мөхәммәт Мәһдиев. Иҗаты турында белешмә. «Бәхилләшү» повесте *(өзек).* Әсәрдә авыл кешеләренең рухи дөньясын чагылдыру, аларның әхлакый сыйфатларының бирелеше.
Нурихан Фәттах. Тормыш юлы һәм иҗаты турында белешмә. «Итил суы ака торур» романы *(өзек).* Әсәрдә Бөек Болгар дәүләте төзелү, шул заман кешеләренең язмышы.
Мәхмүт Хәсәнов «Язгы аҗаган» әсәре (өзек). Бу әсәрләрдә җәмгыять һәм шәхес мөнәсәбәте проблемасының яңача хәл ителүе.
Драматургия
Туфан Миңнуллин. Иҗаты турында белешмә. «Үзебез сайлаган язмыш» пьесасы. Анда мәктәп тормышының һәм укытучылар образларының бирелеше, әхлак мәсәләләренең куелышы.
Балалар әдәбияты
Татар балалар әдәбиятына күзәтү. **Җәвад Тәрҗеманов, Хәкимҗан Халиков, Җәүдәт Дәрзаман**. Аларның әсәрләрендәге төп тема һәм проблемалар.
Шәүкәт Галиев иҗатына күзәтү. Аның шигырьләрендә кеше һәм шәхес буларак формалашу процессындагы катлаулы мөнәсәбәтләрнең чагылышы.
Роберт Миңнуллин иҗатына күзәтү. Аның балалар поэзиясен үстерүдәге эшчәнлеге. Шигырьләрдә темалар, образларның бирелеше.
Ятлау өчен әсәрләр
Һ. Такташ. Мәхәббәт тәүбәсе (өзек).
М. Җәлил. Ышанма!
Ф. Кәрим. Ант. Сөйләр сүзләр бик күп алар.
С. Хәким. Гел кояшка карый тәрәзәләрең.
Р. Фәйзуллин. Яздан аерып булмый Тукайны!
Р. Гаташ. Укытучыма. Ирләр булыйк.
Әңгәмә кору өчен якынча темалар
Туган як моңнары.
Күңелемдә мәңге калыр туган җирем.
Һөнәр сайлау
Яраткан язучым.
Яшел даруханә.
Батырлар даны мәңгелек
Дәрестән тыш уку
Р. Мостафин. Өзелгән җыр эзеннән.
М. Хәсәнов. Язгы аҗаган.
М. Мәһдиев. Торналар төшкән җирдә.
Төп әдәби-теоретик төшенчәләр

Әдәби төрләр һәм жанрлар. Образлар системасы. Шигырьтөзелеше. Автор образы, хикәяләүче образы, лирик герой. Әдәби әсәрдә сурәтләү чаралары. Татар әдәбиятында традицияләр һәм яңару процессы, жанрлар үсеше турында гомуми күзаллау булдыру.

Родной (татарский) язык
(рус төркемнәре)

Укучылар үзләштерергә тиешле күнекмәләр:

Тыңлап аңлау

· җанлы сөйләмне тыңлап аңлап, күмәк сөйләшүдә катнашу;
· тыңланган мәгЋлүматны аңлатып бирү.

Диалогик сөйләм

· аралашканда, төрле репликалардан (сораштыру, кабатлап сорау, тәкъдим итү, риза булу һ.6.) урынлы файдалану;
· әңгәмәдәшнең социалһ хәлен исәпкә алып, сөйләшү оештыру;
· аралашу барышында фикерне төгәл житкерү;
· киңәйтелгән репликалар кулланып, сөйләшү үткәрү;
· укылган текстларның эчтәлеге буенча бәхәсләрдә катнашу, үз ка- рашларыңны раслау һәм дәлилләү;
· укылган әдәби әсәрләрнең эчтәлеге буенча әңгәмә кору.

Монологик сөйләм

· Төрле җөмлә калыпларын урынлы кулланып, мөһим вакыйгалар, дөнһя яңалыклары турында хәбәр итү һәм аларга карата үз мөнәсәбәтеңне һәм фикерләреңне белдерү;
· сөйләм нормаларына нигезләнеп, кирәкле темага телдән бәйләнешле текст төзү, сөйләмне эзлекле һәм аңлаешлы итеп оештыру;
· татар классик әдипләренең тормышы Һәм иҗаты турында сөйләү;
· әдәби әсәрләрдә күтәрелгән проблемаларны аңлау Һәм үз фикерләреңне әйтү;
· әсәрдәге геройларны характерлап, алар турында фикер әйтү.

Уку

· уку төрләреннән файдаланып, тексттан кирәкле мәгълүматны табу Һәм аның эчтәлеген телдән яки язмача белдерү;
· текст белән мөстәкыйль эшләү кунекмәләренә ия булу;
· шигъри текстларны яттан сөйләү;
· автор позициясен, геройларның теге яки бу эш-гамәленә нигез булган мотивларны Һәм конфликтның асылын ачыклау;
· татар Һәм рус телләрендәге әдәби әсәрләрнең уртак Һәм милли үзенчәлекләрен билгеләү, әхлакый кыйммәтләрне чагыштырып бәяләү;
· татар әдәбияты классикларын Һәм аларның танылган әсәрләрен әйтеп бирү;
· аерым автор Һәм аның әсәрләре, татар әдәбияты турында кирәкле мәгълүматны белешмә әдәбият, Интернет аша табу.

Язу һәм язма сейләм

· аралашу ситуациясенә карата фикерләрне язмача белдерү;
· өйрәнелгән темага яки укылган текстның эчтәлегенә нигезләнеп, сочинение язу;
· укылган яки тыңланган текстның планын төзеп, аның эчтәлеген язмача сөйләп бирү;
· тәкъдим ителгән темага реферат язу.

Грамматик минимум.

1. Татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыру.
2. Татар телендә сүз басымының үзенчәлекләрен белү һәм аерым грамматик формалардагы сүзләрдә басымны дөрес кую
3. Сөйләмдә иҗек чигендәге фонетик үзгәрешләрне истә тоту
4. Хикәя, сорау, боеру һәм тойгылы җөмләләрне дөрес интонация белән әйтү.

5. Актив үзләштерелгән лексик берәмлекләрне, шул исәптән кушма, тезмә, парлы һәм кыскартылма сүзләрне, дөрес куллану һәм язу
6. Антоним, синоним, омонимнарны аера һәм сөйләмдә урынлы куллану.
7. Татарча-русча, русча-татарча һәм башка төр сүзлекләрдән файдалану.
8. Лексик берәмлекләрнең күчерелмә мәгънәләрен, башка сүзләр белән бәйләнешкә керү үзенчәлекләрен белү.
9. Аерым сүз төркемнәренә хас грамматик формаларның татар һәм рус телләрендә тәңгәл килү-килмәвен белү: татар телендә исемнең род категориясе булмавы һәм аның лексик берәмлекләр белән бирелеше; татар телендәге исемдә тартым категориясе булуы һәм аның рус телендә бирелеше; татар телендә хикәя фигыльнең заман формаларының мәгънәви үзенчәлекләре; татар телендә фигыльнең вид категориясе булмавы, шунлыктан аның төрле формалар белән бирелеше; татар телендә сыйфатның сыйфатланмыш белән ярашмавы; бәйлек һәм бәйлек сүзләрнең татар телендә сүздән соң килүе; татар сөйләмендә кисәкчәләрнең препозитив һәм постпозитив булуы; татар телендә саннарның һәм сыйфатларның исем янында төрләнмәве; микъдар саны белән янәшә килгәндә, исемнәрнең сан белән төрләнмәве.
10. Җөмләдә сүзләрне бәйләүче чараларны гамәли куллана белү.
11. Татар телендәге хикәя җөмләнең хәбәр белән тәмамлану үзенчәлеген истә тотып, сөйләм оештыру алу.
12. Татар җөмләсендә сөйләм яңалыгының хәбәр алдында урнашуын белү. 13. Иярченле кушма җөмләләрнең сөйләмдә актив кулланыла торган төрләреннән файдалана алу. Синтетик иярчен җөмләләрнең һәрвакыт баш җөмлә алдыннан килү үзенчәлеген истә тотып, сөйләм оештыра алу.
14. Бер үк фикерне төрле синтаксик калыплар белән белдерә алу.
15. Язма сөйләмдә тыныш билгеләрен дөрес куюга ирешү: ия белән хәбәр арасында сызык; җөмләнең аерымланган кисәкләре, модаль сүзләр, тиңдәш кисәкләр янында, кушма җөмләдә тыныш билгеләре (өтер, ике нокта, сызык)

Планлаштырылган нәтиҗәләр

Рус мәктәбендә укучы балаларны бәйләнешле сөйләмгә өйрәтү дәвамлы һәм мөһим бурычлардан санала. Бәйләнешле сөйләм үстерү дәресләре өчен вакыт күләме дә аерым күрсәтелә. Аны үтәү тиешле материалны өйрәнүгә бәйле рәвештә телдән һәм язмача үтәлә торган эшләр вакытында башкарыла.

Темаларны үзләштергәннән соң, **укучылар өйрәнәчәк**:

- **Лексика буенча**:“Татарстан Республикасының халыкара мөнәсәбәтләре”, “Чит илләрдәге татарлар”, “Россиядә татар телен укыту”, “Татарстан республикасының Милли китапханәсе”, “Татар матбугаты”, “Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары”, “Сынлы сәнгать”, “Асылташлар дөньясында”, “Эш кәгазьләре”, “Халыкка багышланган гомер”, “Татар әдипләре иҗатыннан” бүлекләренә караган яңа сүзләрне.

-**Грамматика буенча:** Татар сөйләмен фонетик яктан дөрес оештыруны; татар телендә сүз басымының үзенчәлекләрен һәм аерым грамматик формалардагы сүзләрдә басымны дөрес куюны;сөйләмдә иҗек чигендәге фонетик үзгәрешләрне: *кук — күге, кунак — кунагы, тап — таба, тек әле — тегәле;* хикәя, сорау, боеру һәм тойгылы җөмләләрне дөрес интонация белән әйтергә, кушма, тезмә, парлы һәм кыскартылма сүзләрне; антоним, синоним, омонимнарны;татарча-русча, русча-татарча һәм башка төр сүзлекләрдән файдаланырга; лексик берәмлекләрнең күчерелмә мәгънәләрен, башка сүзләр белән бәйләнешкә керү үзенчәлекләрен; аерым сүз төркемнәренә хас грамматик формаларның татар һәм рус телләрендә тәңгәл килү-килмәвен белергә: татар телендә исемнең род категориясе булмавы һәм аның лексик берәмлекләр белән бирелеше; татар телендәге исемдә тартым категориясе булуы һәм аның рус телендә бирелеше; татар телендә хикәя фигыльнең заман формаларының мәгънәви үзенчәлекләре; татар телендә фигыльнең вид категориясе булмавы, шунлыктан аның төрле формалар белән бирелеше; татар телендә сыйфатның сыйфатланмыш белән ярашмавы; бәйлек һәм бәйлек сүзләрнең татар телендә сүздән соң

килүе; татар сөйләмендә кисәкчәләрнең препозитив *(иң, үтә, тома, шыр, әллә)* һәм постпозитив *(түгел, бит, инде, әле, гына/генә, кына/кенә, ук/үк)* булуы; татар телендә саннарның һәм сыйфатларның исем янында төрләнмәве *(өч малайда — у трех мальчиков; бишенче сыйныфта — в пятом классе; җиде баланың — у семи детей, матур бинада — в красивом здании);* микъдар саны белән янәшә килгәндә, исемнәрнең сан белән төрләнмәвен; җөмләдә сүзләрне бәйләүче чараларны гамәли куллана белүне; татар телендәге хикәя җөмләнең хәбәр белән тәмамлану үзенчәлеген истә тотып, сөйләм оештыру алуны; татар җөмләсендә сөйләм яңалыгының хәбәр алдында урнашуын белүне. *(Бүген безгә **кунаклар** килә. Кунаклар безгә **бүген** килә. Кунаклар бүген **безгә** килә.);* иярченле кушма җөмләләрнең сөйләмдә актив кулланыла торган төрләреннән файдалана алуны.Синтетик иярчен җөмләләрнең һәрвакыт баш җөмлә алдыннан килү үзенчәлеген истә тотып, сөйләм оештыра алуны; бер үк фикерне төрле синтаксик калыплар белән белдерә алуны; язма сөйләмдә тыныш билгеләрен дөрес куюга ирешү: ия белән хәбәр арасында сызык; җөмләнең аерымланган кисәкләре, модаль сүзләр, тиңдәш кисәкләр янында, кушма җөмләдә тыныш билгеләрен (өтер, ике нокта, сызык).
Укучылар өйрәнергә **мөмкинлек алачак:**“Татарстан Республикасының халыкара мөнәсәбәтләре”, “Чит илләрдәге татарлар”, “Россиядә татар телен укыту”, “Татарстан республикасының Милли китапханәсе”, “Татар матбугаты”, “Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары”, “Сынлы сәнгать”, “Асылташлар дөньясында”, “Эш кәгазьләре”, “Халыкка багышланган гомер”, “Татар әдипләре иҗатыннан” бүлекләренә караган өстәмә лексиканы үзләштерергә.

Шулай ук укучылар ел ахырында гади һәм кушма җөмләләрне, аларның җөмләдә дөрес кулланышын кабатлыйлар. Теркәгечле һәм теркәгечсез кушма җөмләләрне сөйләмдә куллану күнекмәләрен, иярченле кушма җөмләләрнең сөйләмдә актив булган аналитик һәм синтетик төрләрен, аларга хас бәйләүче чараларны һәм рус теленә тәрҗемә итү үзенчәлекләрен искә төшерәләр. Сөйләмнең иң зур берәмлеге текст турында белемнәрен ныгыталар**.**

Чыгарылыш сыйныф укучылары ел дәвамында фонетика (иҗек, сүз басымы, фонетик үзгәрешләр), әйтелеше ягыннан җөмлә төрләре , лексикология (антоним, синоним, омонимнар), лексикология (сүзлекләр), морфология   (исемдә килеш, тартым категориясе, бәйлекләр, кисәкчәләр, теркәгечләр), синтаксис (җөмлә кисәкләре) турында булган белемнәрен ныгыталар. Шулай ук укучылар ел ахырында гади һәм кушма җөмләләрне, аларның җөмләдә дөрес кулланышын кабатлыйлар. Теркәгечле һәм теркәгечсез кушма җөмләләрне сөйләмдә куллану күнекмәләрен, иярченле кушма җөмләләрнең сөйләмдә актив булган аналитик һәм синтетик төрләрен, аларга хас бәйләүче чараларны һәм рус теленә тәрҗемә итү үзенчәлекләрен искә төшерәләр. Сөйләмнең иң зур берәмлеге текст турында белемнәрен ныгыталар**.**

Укыту предметының эчтәлеге

10нчы сыйныф

1. ТатарстанРеспубликасының халыкара мөнәсәбәтләре
2. Чит илләрдәге татарлар
3. Телләр белгән- илләр белгән
4 Татарстан Республикасының Милли китапханәсе
5. Татар матбугаты
6.Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары
7. Сынлы сәнгать
8. Асылташлар дөньясында
9. Эш кәгазьләре
10. Халыкка багышланган гомер
11. Татар әдипләре иҗатыннан

11нче сыйныф

1. Югары белем

2. Татарстанның фәнни казанышлары
3. Һөнәр сайлау
4. Ял итү һәм спорт
5. Татар музыка сәнгате һәм фестивальләр
6. Татарстан радиосы һәм телевидениесе
7. Татарстан музейлары
8. Тарихка сәяхәт
9. Татарстанның истәлекле урыннары
10. Халыкка багышланган гомер
11. Татар әдипләре иҗатыннан

Родная (татарская) литература
(рус төркемнәре)

Татар әдәбиятын укытуның төп **максатлары:**

- матур әдәбият текстларын кабул итү, төп әдәби-тарихи мәгълүматларны белү;
- әдәби-тарихи процесс турында гомуми караш булдыру;
- гуманлык карашлары, гражданлык тойгысы, патриотизм хисләре, татар әдәбиятына, татар халкының рухи Һәм мәдәни кыйммәтләренә ихтирам тәрбияләү;
- телдән Һәм язма сөйләм аша әдәби зәвык үстерү;
- татар классик әдәбияты, балалар әдәбияты, хәзерге татар әдәбиятының күренекле вәкилләрен атый белү, аларның әсәрләреннән өзекләрнең әчтәлеген аңлау Һәм фикер алыша белү;
- татар халкының әдәбияты, тарихы, мәдәнияте буенча мәгълүматлы булу;
- вакытлы матбугат язмаларын, мәгълумати текстларны укырга һәм аларга күзәтү ясарга, анда күтәрелгән мәсьәләләргә карата уз мөнәсәбәтеңне дәлилләп белдерергә күнектерү;
- татар сәнгатенең куренекле вәкилләре турында хәбәрдар булу.

Укыту предметының эчтәлеге
10нчы сыйныф

Татар әдәбиятын өйрәнү өчен эчтәлек сайлау әдәбият белемендә кабул ителгән эстетик һәм әдәби принципларга бәйле.

Татар халык авыз иҗаты үрнәкләре: легендалар, риваятьләр.

Сүз сәнгатенең барлык жанрларына да кагылган күренекле татар әдипләренең әсәрләреннән (хикәя,шигырь,поэма,повесть, роман,) өзекләр:

Дәрдемәнд. “Каләмгә Хитаб”(Каләмгә эндәшү), “Шагыйрьгә”, “Кояшның нурлары”; **С.Рәмиев.** “Авыл”, “Уку”, “Сызыла күңел”;**Г.Тукай.** “Мәхәббәт”,”Шагыйрь”, “Хөррият хакында”; **Г.Исхакый.**“Кәләпүшче кыз”, “Остазбикә”**; К.Тинчурин.** “Сүнгән йолдызлар”; **М.Хәбибуллин.** “Кубрат хан”; А.**Гыйләҗев**.”Ягез бер дога”; **И.Юзеев.** “Гашыйклар тавы”; **Р.Харис.**”Сабантуй”, “Чулпы”,”Ак сөлге”; **Р.Фәйзуллин.** “Яшь чак”, “Туган ягым”,”Яран гөл”, **Зөлфәт.** “Колын”, “Тылсым”, “Дүрт җыр”;**З.Хәким.** “Кишер басуы”; **Р.Зәйдулла.** “Төнге әкият”, “Кизләү”.

Татар халкының сәнгате, тарихы, мәгърифәт үсешен чагылдырган мәгълүмәти материаллар. Вакытлы матбугат язмалары. Прагматик һәм эпистоляр жанр текстлары.

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

ТатарстанРеспубликасының халыкара мөнәсәбәтләре
2. Чит илләрдәге татарлар
3. Телләр белгән- илләр белгән
4 Татарстан Республикасының Милли китапханәсе
5. Татар матбугаты
6.Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары
7. Сынлы сәнгать

8. Асылташлар дөньясында
9. Эш кәгазьләре
10. Халыкка багышланган гомер
11. Татар әдипләре иҗатыннан

Планлаштырылган нәтиҗәләр

Темаларны үзләштергәннән соң, **укучылар өйрәнәчәк**:

- **Лексика буенча**:“Татарстан Республикасының халыкара мөнәсәбәтләре”, “Чит илләрдәге татарлар”, “Россиядә татар телен укыту”, “Татарстан республикасының Милли китапханәсе”, “Татар матбугаты”, “Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары”, “Сынлы сәнгать”, “Асылташлар дөньясында”, “Эш кәгазьләре”, “Халыкка багышланган гомер”, “Татар әдипләре иҗатыннан” бүлекләренә караган яңа сүзләрне.
- Татар халык авыз иҗаты үрнәкләрен: легендалар, риваятьләр.
- Төрле әдәби жанрлардагы әсәрләрне (хикәя,шигырь, поэма,повесть, роман), әхлакый проблеманы үз эченә алган өзекләрне.

Татар әдипләренең әсәрләрен: **Дәрдемәнд**. “Каләмгә Хитаб”(Каләмгә эндәшү), “Шагыйрьгә”, “Кояшның нурлары”; **С.Рәмиев.** “Авыл”, “Уку”, “Сызыла күңел”; **Г.Тукай.** “Мәхәббәт”,”Шагыйрь”, “Хөррият хакында”; **Г.Исхакый.** “Кәләпүшче кыз”, “Остазбикә**”; К.Тинчурин.** “Сүнгән йолдызлар”; **М.Хәбибуллин.** “Кубрат хан”; А.**Гыйләҗев**.”Ягез бер дога”; **И.Юзеев.** “Гашыйклар тавы”; **Р.Харис.**”Сабантуй”, “Чулпы”,”Ак сөлге”; **Р.Фәйзуллин.** “Яшь чак”, “Туган ягым”,”Яран гөл”, **Зөлфәт.** “Колын”, “Тылсым”, “Дүрт җыр”; **З.Хәким.** “Кишер басуы”; **Р.Зәйдулла.** “Төнге әкият”, “Кизләү”.

Татар халкының сәнгате, тарихы, мәгърифәт үсешен чагылдырган мәгълүмәти материаллар. Вакытлы матбугат язмалары. Прагматик һәм эпистоляр жанр текстлары.

Укучылар өйрәнергә **мөмкинлек алачак:**“Татарстан Республикасының халыкара мөнәсәбәтләре”, “Чит илләрдәге татарлар”, “Телләр белгән- илләр белгән”, “Татарстан республикасының Милли китапханәсе”, “Татар матбугаты”, “Казанның тарихи һәм истәлекле урыннары”, “Сынлы сәнгать”, “Асылташлар дөньясында”, “Эш кәгазьләре”, “Халыкка багышланган гомер”, “Татар әдипләре иҗатыннан” бүлекләренә караган өстәмә лексиканы үзләштерергә.

11нче сыйныф

Татар халык авыз иҗаты үрнәкләре: дастаннар.

Сүз сәнгатенең барлык жанрларына да кагылган күренекле татар әдипләре әсәрләреннән (хикәя, шигырь, повесть, роман)өзекләр;

Татар әдипләренең әсәрләре:

Һ. Такташ. «Мәхәббәт тәүбәсе»; М. Җәлил «Хуш, акыллым», «Кошчык»; «Бүреләр»; Г.Кутуй «Тапшырылмаган хатлар»; Ф.Әмирхан «Шәфигулла агай»; М.Әмир «Агыйдел»; Г.Әпсәләмов. «Алтын йолдыз»; Х.Туфан «Кайсыгызның кулы җылы», «Илдә ниләр бар икән?», «Луиза»; М.Мәһдиев «Бәхилләшү»; Ф.Хөсни «Утызынчы ел»; Т.Миңнуллин «Әлдермештән Әлмәндәр»; М. Хәсәнов «Язгы аҗаган»; Р.Вәлиев «Кыңгырау»,«Сөембикә»;

Р.Гаташ. «Ирләр булыйк», «Укытучы»; Р.Зәйдулла «Битлек»; И. Юзеев «Өчәү чыктык ерак юлга»,«Мәңгелек белән очрашу»,«Очты дөнья читлегеннән».

Татар халкының сәнгате, тарихы, мәгърифәт үсешен чагылдырган мәгълүмати материаллар.

Вакытлы матбугат язмалары.

Прагматик һәм эпистоляр жанр текстлары..

Сөйләмнең предмет эчтәлеге

1. Югары белем
2. Татарстанның фәнни казанышлары
3. Һөнәр сайлау
4. Ял итү һәм спорт
5. Татар музыка сәнгате һәм фестивальләр

6. Татарстан радиосы һәм телевидениесе
7. Татарстан музейлары
8. Тарихка сәяхәт
9. Татарстанның истәлекле урыннары
10. Халыкка багышланган гомер
11. Татар әдипләре иҗатыннан